AUKJE VAN ROESSEL

OMZIEN

MET JOS VAN GENNIP

2025 Prometheus Amsterdam

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Aan hen die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op enig recht, wordt verzocht contact op te nemen met Uitgeverij Prometheus, Postbus 1662, 1000 BR Amsterdam.

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

© 2025 Socires
Omslagontwerp Suzan Beijer
Omslagbeeld Hugo Brouwer
Foto auteur Steffie Galetta
Lithografie afbeeldingen BFC, Bert van der Horst, Amersfoort
Zetwerk Elgraphic
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 6055 5

Geloof

Wie was dat jongetje?

Op de volle werkkamer van Jos van Gennip hangen twee schilderijen aan de wand. Op een daarvan staat een wat oudere man, dat is de vader van Jos. Op het andere schilderij is een jongetje afgebeeld. 'Met een Mariabeeldje,' zegt hij er direct bij. Die opmerking maakt hij niet zomaar. Het katholiek geloof en de sociale gemeenschap daaromheen zijn voor de Brabander Jos de wortels die hem zijn leven lang hebben gevoed. Welhaast letterlijk, zoals later zal blijken.

Wie was dat jongetje? 'Ik was toen veertien jaar. Het schilderij is gemaakt door de in de regio bekende schilder Hugo Brouwer. Die woonde ook in Nuenen. Hij had ons vader toen ook al geschilderd. Om wat geld te verdienen.

Ik ging toen naar het katholieke seminarie Beekvliet, bij de Wereldheren in Sint-Michielsgestel. Dat waren priesters die geen lid waren van een kloosterorde. Uit de zogeheten bovenklas in Nuenen gingen er in het jaar 1951 zeven jongens van de ongeveer dertig leerlingen naar een seminarie. Wij hadden zogenaamd een roeping.'

Dat woord zogenaamd gebruikt Van Gennip niet voor niets. Naar het seminarie gaan en via deze priesteropleiding een gymnasiumdiploma kunnen halen, is in die tijd voor

veel jongens uit een arm gezin de enige manier om 'eruit' te kunnen, zoals Van Gennip dat noemt. Om aan de armoede te kunnen ontsnappen. Al geldt dat laatste niet voor hem.

Volgens Van Gennip is de samenleving in Oost-Brabant in die jaren 'wél gesegmenteerd, maar toch tamelijk egalitair'. Dat moet hij uitleggen. 'We gingen – wat je ouders ook deden of waren – samen naar school, samen naar de kerk, samen in militaire dienst. We wisten allemaal wat armoede was. Dat zag je om je heen. Alleen had de ene zich daar beter aan ontworsteld dan de ander. Je was arbeider, of kleine middenstander, of boer, zoals mijn vader. En dan had je natuurlijk ook nog de adel en de notabelen, zoals de notaris. Helaas was er verder niet zo veel sociale mobiliteit. Als je vooruit wilde, werd je als meisje non. En als jongetje priester of pater.

Ons moeder vond het prachtig als ik priester zou worden. Je moet ook bedenken dat het kort na de oorlog was. Er was in Nederland sprake van een heropleving van religiositeit. Door de oorlog wisten we immers waar goddeloosheid toe kon leiden. Er werd ons voorgehouden dat we met die roeping in ons leven zinvol bezig zouden kunnen zijn. En dat we er wel mee de eeuwigheid zouden binnengaan.' Met dat woordje 'wel' in die zin vat Van Gennip in één keer samen wat de seminaristen die uiteindelijk zouden intreden in een klooster of priester zouden worden, bij voorbaat allemaal los moesten laten in het leven op aarde. Zoals kunnen trouwen en het krijgen van kinderen. Het hiernamaals zou de beloning zijn.

Maar het twaalfjarige jongetje weet al de eerste nacht in zijn chambrette op de slaapzaal van het seminarie dat het religieuze leven niks voor hem is. 'De breuk met thuis was voor

mij erg moeilijk.' Hij lijkt zich die vrijdag, 31 augustus 1951, nog precies te herinneren. 'Ik ging achter op de brommer van mijn vader naar Son, vlak bij Nuenen. Daar werd ik met mijn koffertje op de bus gezet naar Sint-Michielsgestel. Helemaal alleen. Pas op 2 november zag ik mijn ouders weer, die waren toen naar mij toe gekomen. We hebben die dag in café 't Zwaantje gezeten en ik kreeg een glaasje ranja. Pas op 24 december mocht ik voor het eerst een keer naar huis. Toen was ik inmiddels een heel ander *menneke* geworden. Alles was eruit gestampt. Thuis was mijn *hundje* er niet meer. De kalfjes op onze boerderij kenden me niet meer. En de duiven die voor mijn vertrek letterlijk uit mijn hand aten, deden dat niet meer.'

Dat klinkt ruim zeventig jaar later hardvochtig, zeker als dit over een kind gaat. Maar Van Gennip is daar mild over. 'Je moet dat niet allemaal als onbarmhartigheid zien. De emoties waren anders toen. Ik kreeg van de Wereldheren een verrekt goede vorming. Ze waren echt keien in hun vak. Ik leerde veel. Ook wat discipline was. Én ik leerde om me te concentreren. Nu zouden ze misschien zeggen dat ik voordat ik naar het seminarie ging ADHD had, dat ik veel te druk was.'

Monumenten

In Nuenen staat al geruime tijd een monument dat de invloed van de religieuzen op de samenleving uitdrukt. Al behoeft dat kunstwerk daar dan wel enige uitleg bij. Want bij het zien van alleen een zwaar rotsblok dat steunt op dunne spijlen, denk je niet direct aan paters, priesters en nonnen. Het is de tekst die een eerste aanwijzing geeft: 'Zij maakten Brabant groot.' Dat woordje 'zij' verwijst naar de vele religieuzen die lesgaven aan de kinderen in Oost-Brabant en er

daarmee voor zorgden dat Eindhoven en omgeving inmiddels hebben kunnen uitgroeien tot een invloedrijke economische regio, *Brainport Eindhoven.*

Om die ontwikkeling te memoreren is nog een kunstwerk gemaakt, in het najaar van 2023 is dat in het Van Gogh Village Museum in Nuenen onthuld. De makers hiervan, de Nuenenaar Kees Rovers en collega-kunstenaar Jack Liemburg, verwijzen met dat werk naar de vier C's die de regio groot hebben gemaakt. De C van *companies*, denk aan Philips en DAF. Van coöperaties, zoals de Noord-Brabantse Christelijke Boerenbond en de Coöperatieve Handels Vereniging in Veghel waartoe de 'boerenapostel', pater bij de Norbertijnen Gerlacus van den Elsen, eind negentiende eeuw de aanzet geeft. De C ook van corporaties, die onder meer zorgen voor betaalbare woningen. De vierde C staat voor de al eerder genoemde congregaties van geestelijken die de zorg en het onderwijs onder hun hoede nemen.

'Ons moeder staat ook afgebeeld op dat kunstwerk van Rovers, samen met pater Van den Elsen, Anton Philips die de gloeilampenfabriek begon en Wim van der Leegte van de VDL-groep. Zij samen hebben ons van *verrekkes* arm tot welvaart gebracht.'

Van Gennip wil met dit verhaal niet alleen die ontwikkeling benadrukken, maar ook een uitdrukking ontkrachten over kerk en kooplui, een waar hij zich duidelijk aan ergert: 'Houde gij ze maar erm, dan houden wij ze dom.'

'Maar dat klopt dus niet. Het waren juist de geestelijken die het onderwijs ter hand namen. Uit een census rond 1890 bleek dat de katholieke meisjes het best opgeleid waren van alle meisjes in Nederland. Dat hadden de nonnen met hun onderwijs gedaan.'

Maar waarom staat zijn moeder tussen al die mannen op dat kunstwerk afgebeeld? Van Gennip laat opnieuw een schilderij zien. *Meisje met het gouden haar* is het genoemd door de maker, de schilder Alfons Blomme. Dat meisje is zijn moeder, Frieda van de Water, als ze 24 jaar oud is. Het is dan 1919. Ze heeft niemand verteld dat ze zich heeft laten schilderen. Dat werd meisjes in die tijd afgeraden; met jonge mannen die schilderen weet je het immers maar nooit. Pas als de dochter van Van Gennip, Karien, als staatssecretaris van Sociale Zaken zo ongeveer een eeuw later in het dorp van oma Frieda een bezoek aflegt, komt er iemand naar haar toe die haar op dat schilderij attent maakt. En nu hangt het portret van de jonge Frieda bij haar zoon Jos in de woonkamer.

Pas twintig jaar nadat ze heeft geposeerd voor schilder Blomme bevalt zijn moeder van hem, haar eerste en enige kind. 'Ze was toen al 44 jaar. Het was daardoor een risicovolle bevalling. Daarom ben ik niet in Nuenen, maar in Eindhoven geboren, in het ziekenhuis daar. Het was een tangbevalling. Ze hebben me aan mijn neus naar buiten getrokken, vandaar dat die neus wat scheef staat.'

Omdat zijn moeder moet bijkomen van de bevalling en geen borstvoeding blijkt te kunnen geven, zijn het de nonnen die hem anderhalf jaar lang de fles hebben gegeven. Dag en nacht, om de drie uur moet de kleine Jos een flesje krijgen. Dus ligt hij als baby 's nachts bij de nonnen in bed. Het is zijn vader die de melk gaat ophalen bij vrouwen die net bevallen zijn en meer dan voldoende melk produceren voor de borstvoeding van hun eigen kind.

In de jaren voordat ze uiteindelijk toch zwanger blijkt te kunnen worden, zet Frieda van Gennip-van de Water zich al in voor de emancipatie van de boerenvrouwen in Nuenen.

Ze is dan al voorzitter van de Boerinnenbond, zorgt later voor de eerste diepvrieshuisjes in het dorp waar bewoners een lade kunnen huren en voor het eerst voedsel kunnen invriezen, en geeft ook kooklessen. 'Ze konden hier vroeger echt niet goed koken. Ja, aardappels. Niet voor niks dat Vincent van Gogh *De aardappeleters* schilderde. Maar ik kan nog steeds slecht groente verdragen, omdat de meeste vrouwen vroeger niet wisten hoe ze dat moesten klaarmaken. Vlees bereiden konden velen trouwens ook niet.'

Mevrouw Van Gennip blijft voorzitster van Boerinnenbond

Nuenen, 16 febr. – Mevrouw G. van Gennip-van de Water, die reeds 28 jaar de afdeling Nuenen van de R.K. Boerinnenbond St. Barbara als voorzitster heeft geleid, en ook als kring voorzitster veel baanbrekend werk heeft verricht, is woensdagmiddag op de jaarvergadering als voorzitster herkozen.
(Bron: archief Jos van Gennip, krantenknipsel zonder titel krant en datum. Door bericht op achterzijde over Boeing 707 die zich bij Brussel te pletter vliegt moet dit in 1961 zijn geweest.)

Om haar inzet voor de emancipatie van de boerinnen is Frieda van Gennip-van de Water niet alleen afgebeeld op het kunstwerk in het Van Gogh Village Museum in Nuenen, maar is er in de gemeente ook een laan naar haar genoemd. Als haar zoon Jos eind jaren negentig als directeur van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA een rapport uitbrengt met de titel 'De verzwegen keuze van Nederland. Naar een christen-democratisch familie- en gezinsbeleid' wordt er aan hem gevraagd hoe het kan dat de vrouw in dat rapport niet achter het aanrecht wordt gezet. Ook dat lijkt

hem nu nog te irriteren. 'Bij ons moest de vrouw verrekkes hard werken. De koeien melken, meehelpen bij het oogsten, de huishouding doen, de kinderen verzorgen. Bij ons thuis gaf ons moeder ons vader de portemonnee als hij naar de veemarkt ging om koeien te kopen. En zij bepaalde ook hoeveel koeien hij mocht kopen. In Brabant hebben we de burgerlijke fase van de rol- en taakverdeling in het huishouden overgeslagen. Ook dat is weer een mythe, dat de katholieke vrouw traditioneel alleen een rol achter het aanrecht zou hebben gehad. Ons moeder was altijd op pad.'

De inzet van de moeder van Jos voor de samenleving heeft net als die van de zusters en paters te maken met de manier waarop zij haar geloof belijdt. 'Alleen bidden was niet genoeg. Je moest je sociaal inzetten. Dat was heel anders dan de godsdienstige opvoeding in veel andere landen.

Bij ons in Brabant was religie met het dagelijkse leven verweven. Zo gingen we op Palmzondag met ons palmpje in de hand naar een akker, en staken het daar in de grond opdat het koren zou kiemen. En als het bliksemde zegenden we uit angst voor inslag het huis met wijwater. Ons moeder zegende ook een nieuw brood door er met het broodmes een kruis op te slaan. En kort na de oorlog gingen we elke dag naar de kerk, om halfzeven. Voor een korte mis. Omdat we blij waren dat we het hadden overleefd. Er was geen zweverigheid, wel sociale controle.'

Opleving

Na drie jaar op het seminarie Beekvliet te hebben gezeten, is het volgens Van Gennip 'een gezamenlijke beslissing geweest dat het er niet in zat'. Wat hij de eerste nacht in zijn chambrette op de slaapzaal al had gedacht, blijkt zo te zijn: hij zal geen

priester of pater worden. Zijn ouders zien dat dan inmiddels ook in. En dat hij het boerenbedrijf van zijn vader Simon van Gennip niet zal overnemen, daar hebben ze zich al veel eerder bij neergelegd. Hun zoon Jos is van de boeken, van het lezen.

Zijn nieuwe school wordt het Augustinianum in Eindhoven. Ook door paters geleid. 'Maar die waren zo anders. Die beleefden hun religiositeit heel anders. Zo mochten wij voor ons eindexamen gymnasium alles lezen. Een gecommitteerde zei tijdens mijn eindexamen zelfs met enige verbazing tegen me: heb jij dat soort boeken gelezen?'

Van Gennip gaat naar zijn werkkamer en komt terug met een klein, oud notitieboekje. In dat soort boekjes noteert hij al jaren welke boeken hij heeft gelezen Voor zijn eindexamen in 1957 zijn dat boeken van onder meer Willem Elsschot, Anna Blaman, Hella Haasse. 'En ook Françoise Sagan. *Bonjour tristesse*.' Het klinkt alsof hij daar nog steeds trots op is.

'Ik leefde in die jaren op het Augustinianum helemaal op. Ik woonde ook weer thuis. Maar het was vooral de school die voor die opleving zorgde. Ik was niet sportief en maakte daardoor niet makkelijk vriendjes in het dorp. Op school voelde ik me thuis.'

Later komt hij nog een keer terug op het verschil tussen de twee scholen, Beekvliet van de Wereldheren en het Augustinianum van de paters Augustijnen. Hij zoekt naar de goede woorden, om de eerste school geen onrecht aan te doen. 'Op Beekvliet heb ik de liefde voor de natuur geleerd.' Maar die liefde was er toch al, op de boerderij van zijn vader, met het hondje, de kalfjes die hem herkennen, de duiven die uit zijn hand eten? 'Op de boerderij ging het om het onderwerpen van de natuur. Op Beekvliet leerde ik dat het om het conserveren van de natuur gaat.'

Op Beekvliet, zo benadrukt Van Gennip meerdere keren, 'had ik geweldige docenten'. En hij begint op te sommen. 'Daar kreeg ik bijvoorbeeld les van de priester Willy Knippenberg, naar wie later een prijs voor regionale geschiedschrijving is genoemd die eens in de twee jaar wordt uitgereikt. En op het seminarie ontstond ook mijn liefde voor de Middeleeuwen, en voor de gedichten van Guido Gezelle. Die leerde ik uit mijn hoofd.' *O krinkelend, wrinkelend waterding/met uw zwarte schabolleke aan/Wat zien ik toch geerne uw kopke flink/Al scherend over het waterke gaan.*

Op het Augustinianum begint zijn interesse voor politiek zich te openbaren, zeg maar gerust te kriebelen. En hij laat nogmaals de verschillen tussen de twee scholen zien: 'In Eindhoven hadden we op zaterdagavonden een debatingclub. Met een biertje na. Op Beekvliet waren kranten verboden.

Op het Augustinianum was het motto: Wij zijn de tijden. Dat is een uitspraak van de in 354 geboren kerkvader Augustinus naar wie de school was vernoemd. Je moet niet klagen over de tijden. Je moet ermee dealen. Op deze school leerde ik dat je een verbinding moet leggen tussen religie, je geloofsovertuiging en je maatschappelijk engagement. Het gaat niet alleen om jezelf. De paters daar zeiden tegen ons: jullie moeten niet rechts zijn, niet demonstratief links, maar verantwoord links.'

Van Gennip vertelt hoe de paters van het Augustinianum hun maatschappelijke engagement zelf in praktijk brachten. 'Na een weekeinde, als wij weer op school kwamen, zeiden ze soms: ik ben dit weekeinde weer slagbomen wezen verbranden in Europa. Dat deden ze om te laten zien dat ze verzoening wilden met de Duitsers en wilden dat Europa zich zou verenigen.